

Палихата Елеонора Ярославівна

м. Тернопіль

Навчання діалогічного мовлення учнів другого року навчання в основній школі

Проблема навчання діалогічного мовлення є вічно актуальною, оскільки завдяки прогресу суспільства відбуваються зміни в лексичному забезпеченні школярів (що залежать від розвитку різних галузей життя – економічного, політичного, культурного тощо), удосконалюються мовні норми (синтаксичні, стилістичні, інші), виникає потреба дотримання показників мовленнєвої культури (правильність, точність, образність, логічність та ін.) і використання формул мовленнєвого етикету.

На уроках розвитку зв'язного мовлення учні вчаться писати перекази, твори (методику навчання яких описав В.Я.Мельничайко), замітки в газету типу роздуму про вчинки людей (що дослідив М.Г.Стельмахович), оформляти ділові папери (студіювали Коваль А.П., Шевчук С.В.), спілкуватися у діалогах на уроках діалогів та аспектичних уроках, що потребує подальшого методичного опрацювання. Звідси й випливає мета статті – запропонувати розробки уроків діалогів та їх структуру для учнів другого року навчання в основній школі. Йдеться про розігрування діалогів відповідно на основі запропонованої природної чи вербально описаної ситуації, змісту художнього тексту, ілюстрацій тощо.

УРОК 1

Тема. Позамовні засоби діалогів. Жести, види жестів. Міміка, її види. Пауза.

Мета. Ознайомити учнів із позамовними засобами процесу діалогів – жестами, мімікою, позою, паузами. Розвивати культуру діалогічного мовлення. Виховувати ввічливість.

Хід уроку.

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда.

– Як (за допомогою чого) виражають емоції у мовленні? (За допомогою інтонації, жестів, міміки, слів, пози тощо).

– Які емоційно-експресивні суфікси ви знаєте? (-еньк-, -есеньк-, -очк-, -ечк-, -усіньк-, -юсіньк-, -оньк-, -ик-, -к-, -ущ-, -ющ-, -ищ-, інші).

– Наведіть приклад слів з позитивним чи негативним емоційно-експресивним забарвленням (донечко, синочку, малесенький, гарнюсіньке, Надійко, сестричко, братику, вовчище тощо).

1.2. *Розіграйте діалог* зі своїм меншим братиком про його іграшки (книжки тощо). Поцікався, які іграшки (книжки) йому більше подобаються. Чому саме ці іграшки (книжки) більше подобаються, а не інші?

2. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Діалогічне мовлення існує завдяки мовним і позамовним чинникам. Якщо мову вивчає мовознавство, інакше лінгвістика, то позамовні засоби – паралінгвістика. *Пара* – тлумачиться як поруч, разом. Отже, паралінгвістика означає поруч із лінгвістикою, з мовою. До позамовних (паралінгвістичних) засобів належать: міміка, жести, інтонація, поза, паузи, хода. *Жести* – це рухи різних частин тіла – голови, рук, тіла. Розрізняють *прості* жести, що складаються з одного руху, і *складні* – з декількох однорідних рухів і *складені* – з декількох неоднорідних рухів. Є жести за зверненістю до себе, до іншого, взаємні (рукостискання). Жести діляться на *умовні* (одні й ті ж жести у різних народів мають різне значення), *неумовні* (зрозумілі всім), *підкреслювальні* (допомагають з'ясувати думку), *ритмічні*, *емоційні* (бити себе в груди, стукати по столі), *зображальні* (вносять додаткові відомості про предмет), *вказівні* (показати на двері чи напрям, куди йти) та ін.

Застосування жестів у діалогічному мовленні пояснюється виникненням ситуацій, за умов яких використання звукової мови є зайвим.

Міміка як один із виражальних засобів діалогічного мовлення – це рухи обличчя, до яких належить міміка очей, губів, брів, бороди, щік, їхнє поєднання й використання вказує на настрій людини, її емоції. Особливої уваги заслуговує мова очей, оскільки очима можна виразити почуття радості, гніву, захоплення, любові, ненависті, презирства, сумніву, довір'я тощо. Високо ціниться у спілкуванні приємна усмішка, яка не збіднює мовця, але обдаровує співрозмовника, магічно позитивно на нього впливає. *Поза* – положення тіла, що сприяє розмові в діалозі. *Паузи* – це мовчання співрозмовника, яке позитивно чи негативно впливає на співрозмовника, сприяє наголошенню чи виділенню промовленого.

4. Закріплення вивченого

4.1. *Назвіть жести та міміку, які використовуються при вітанні, прощанні (кивок головою; усмішка; погляд очей, спрямований на співрозмовника; потискування руки тощо).*

4.2. *Розіграйте сценку зустрічі трьох пар: двох хлопчиків, двох дівчаток, хлопчика і дівчинки.*

Два хлопчики вітаються (вербально), киваючи головою, потискають один одному руки.

Дві дівчинки вітаються (словесно), кивають головою, усміхаються.

Дівчинка і хлопчик вітаються (вербально), усміхаються, кивають головою, дивляться одне одному у вічі.

4.3. *Прочитайте діалог, розіграйте аналогічний, використовуючи відповідні жести й міміку.*

- Привіт, Павлику!
- Добрий день, Василю!
- Куди?
- На футбол.
- Хто грає?

- Ти що, не знаєш? То ж наші з Києвом.
- Що ти кажеш? Я вночі тільки-но приїхав з моря.
- То ж я дивлюся, що ти такий коричневий. Гарно виглядаєш! Ось!

(Показує великий палець правої руки).

- Дякую, тобі теж нічого не бракує.
- Ну, я на полі перевертав сіно десь зо два тижні.
- Поєднував приємне з корисним?
- Саме так. Ну що ж, до побачення!
- Бувай!

4.4. Прочитайте діалог і відредагуйте його.

- Ти купила зошити до школи?
- Я купила зошити до школи.
- А підручники усі маєш?
- І підручники усі маю.
- Коли перший дзвоник має бути?
- Я ще не знаю, коли має бути перший дзвоник. Якщо дізнаєшся, то мені зателефонуєш.
- Добре, якщо дізнаюся, то зателефоную.

4.5. Побудуйте діалог за поданою ситуацією. При його розігруванні використовуйте потрібні жести й міміку.

Ти маєш зустрітися у призначеному місці з хлопцем, якого не знаєш на вигляд, і взяти для бабусі ліки, що передали знайомі з іншого міста (села). Використовуй при цьому форми привертання уваги, не забувай використовувати різні форми мовленнєвого етикету (вітання, прощання, вибачення, вдячність тощо).

Передбачуваний діалог.

- Вибачте, ви на когось чекаєте?
- Так.
- То ви, може, принесли ліки?
- Ні, я тут з іншого приводу.

– Даруйте. Я помилився.

– Нічого. Все добре.

4.6. Побудуйте і розіграйте діалог-розпитування на тему «Мій брат приїхав із Чехії», «Моя сестра повернулася з моря» (з екскурсії; із-за кордону; із села; з екскурсії у Карпати тощо). Використовуйте відповідні слова, жести, міміку, позу.

4.7. Оцінювання знань, умінь учнів у продукуванні діалогічних висловлювань.

5. Домашнє завдання.

5.1. Повідомлення учителя:

– Вивчити теоретичний матеріал про позамовні засоби діалогівання.

– Підготуватися до розігрування діалогу-захоплення на тему «Зустріч у театрі», «На ковзанці» чи іншу, використовуючи вербальні й позамовні засоби.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень).

УРОК 2

Тема. Інтенація, її компоненти. Володіння голосом при спілкуванні.

Мета. Дати поняття про інтонацію та володіння голосом при спілкуванні. Розвивати навички правильного спілкування в діалозі. Виховувати почуття ввічливості.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим:

– Назвіть позамовні засоби діалогівання.

– Що ви розумієте під жестом (мімікою, позою, паузою)?

1.2. Розіграйте підготовлений вдома діалог. Використовуйте при цьому відповідні засоби позамовної комунікації.

2. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної

діяльності.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Інтонація – це зміна основного тону, інтенсивності, тембру, довготи висловлювань. *Тон* – це висота голосу при говорінні, який є найважливішим компонентом мовленнєвої інтонації. *Інтенсивність* звучання залежить від напруження й амплітуди коливання голосових зв'язок. Чим більша амплітуда коливання, тим інтенсивніший звук. Взаємодія тону та інтенсивності посилює *гучність* мовлення. *Тембр* голосу – це його окраса, колорит, «колір». За тембром голосу визначається, який він – високий, низький... *Темп* мовлення – це швидкість елементів репліки, що промовляється. Інтонація тісно пов'язана з емоціями.

В усному діалогічному мовленні інтонація передає смислові та емоційні висловлювання, відображає стан і настрій мовців, їхнє ставлення до предмета розмови чи один до одного. Діалогічні висловлювання можуть виражатися вкрадливою, грубою, задирливою, глузливою, радісною, привітною, понурою, сердитою чи іншою інтонацією.

4. Закріплення вивченого матеріалу.

4.1. Прочитайте в особах з інтонацією діалогічні тексти.

- а) – Мамусю, що кажуть люди, коли вони одружуються?
 – Вони обіцяють любити і бути ніжними один до одного.
 – Але тоді ти не завжди одружена, мамцю, так?
- б) – Мамусю, чому ти не хочеш зі мною бавитися?
 – Бо я не маю часу.
 – А чому ти не маєш часу?
 – Бо я працюю.
 – А чому ти працюєш?
 – Щоб заробити грошей.
 – А чому ти заробляєш гроші?
 – Щоб дати тобі їсти.

– Ах, знаєш, мамцю, я зовсім не голодна (Ж. А. Келлі).

в) – Пане лікарю! Чи сьогодні ще може трапитися, щоб поховали живцем?

– Виключено! Хто лікується у сучасного лікаря, він уже мертвий.

4.2. Знайдіть у тлумачному словнику подані слова і зачитайте їхнє значення.

Паралінгвістика, емоція, жест, міміка, поза, пауза, комунікація.

4.3. Побудуйте діалог за ситуацією, яка потребує використання такої інтонації, що сприятиме успіхові.

а) Ти хочеш, щоб батько купив тобі акордеон (баян, піаніно чи інший музичний інструмент), щоб ти навчився грати. Попроси батька і переконай його, що справді це для тебе є важливим.

б) Ти хочеш велосипед, попроси бабусю (дідуся), щоб тобі його купили. Переконай їх, що тобі він потрібен не задля бездумного використання часу, а для досягнення в майбутньому успіхів у велоспорті.

в) Ти хочеш придбати собі гру, для цього потрібні гроші, які ти можеш заробити влітку у фермера. Попросися виконувати посильну роботу, домовся про оплату своєї праці, полічи, за який час ти можеш купити гру за такої оплати, згодися працювати або відмовся і шукай іншого поповнення свого бюджету.

4.3. Зачитайте діалогічні єдності. Промовте репліки, використовуючи відповідні інтонацію, жести, міміку.

а) – Добрий день! Нарешті зустрілися! Яка (який) я радий (-а) вас бачити!

– О-о, скільки літ, скільки зим! Доброго дня!

б) – Чи довго ти ще будеш потіти над цією задачею? То ж ти казав, що задачі розв'язуєш, ніби горішки лузаєш. Ніколи не хвалися.

– Насамперед, лузається насіння, а не горішки. А щодо горіха, то попалася просто кам'яна шкаралупа. Але знання – велика сила. Камінь розколовся і ось маєш ядро. Причому й сам можеш розв'язувати. Відмінник!

в) – Серце розривається, коли дивлюся на її страждання. Двоє дітей і чоловіка нараз не стало. Не їсть, не п'є, як тінь ходить. На цвинтар ранесенько, а з цвинтаря увечері люди приводять.

– Треба апелювати до її свідомості: мусить зрозуміти, що так розпорядилася доля. До психолога треба її повести.

д) – Хай любов переповнює до Бога і ближнього, хай щастя дзюрчить заспокійливим джерелом, хай здоров'я світить ясным сонечком і бадьорить організм, хай добробут покращується залежно від вкладеної праці, хай успіхи очікують на всіх поворотах життєвої дороги, хай душа радіє від плідних вчинків, здійснених на добро.

е) – Не може цього бути! Він на таке не здатний! Я не вірю, що він може так вчинити!

4.4. Побудуйте діалог за початковими реплікою, діалогічною єдністю, використовуючи позамовні засоби.

а) – Петре, у понеділок контрольна з математики. Ти знаєш?

б) – Прогнозують зниження температури на 2-4 градуси.

– А тобі що від того?

4.5. Побудуйте діалог на тему «Яка погода краща – тепла чи холодна?» («Моя мама – найкраща», «Як ви ставитеся до професії льотчика?»).

5. Домашнє завдання.

5.1. Повідомлення учителя.

– Вивчити теоретичний матеріал про інтонацію.

– Побудувати діалог-захоплення (квітами, розарієм, кількістю книжок тощо) зі знайомою людиною.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень).

УРОК 3

Тема. Репліки-привертання уваги (повторення). Вітання, найбільш

уживані форми вітання, що застосовуються у різних життєвих ситуаціях (на вулиці, у школі, на урочистих заходах, у церкві, на похороні тощо): стимулювальні та реагуювальні репліки. Жести-вітання. Інтонація вітання.

Мета. Повторити матеріал про репліки-привертання уваги. Ознайомити з різними видами вітання. Тренувати у застосуванні жестів, міміки та інтонації, що відповідають певним ситуаціям діалогічного спілкування. Розвивати усне мовлення учнів. Виховувати культуру мовлення і ввічливість.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда з учнями:

- Що таке інтонація?
- Для чого вона потрібна?
- Що таке тон (інтенсивність, тембр, темп) мовлення?
- Що важливіше в мовленні – слово чи інтонація? Доведіть, аргументуючи.

2. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Привертають увагу словами вибачення, вітання, звертання. Найбільш уживаними *формами вибачення* є: вибачте, перепрошую, даруйте. Використовують *формули вітання*: цивільні (добрий день, добрий ранок, добрий вечір, здрастуйте), *форми військового вітання*, що мають відтінок побажання (– Здоров'я бажаю, інші); *формули християнського вітання, що відповідають або не відповідають святковим подіям* (– Слава Ісусу Христу! – Слава навіки; – Христос Воскрес! – Воістину Воскрес; – Христос Рождається! – Славте його!); *форми звертання* (пане, пані, панове, шановне панство, добродію, пане-добродію тощо); *формули поширеного молодіжного вітання* (– Привіт! – Здоров! – Вітаю!).

На похороні вітаються християнськими вітаннями. При відвідуванні тіла померлого після молитви за душу померлого висловлюють побажання: «Дай, Боже, душі легко», «Хай з Богом спочиває» та інші.

Мовленнєві вітання, привертання уваги, звертання супроводжуються відповідними позамовними чинниками – жестами (миттєвий кивок), мімікою (приємна усмішка), привітною, радісною інтонацією тощо, про що говорилося на попередніх уроках.

4. Закріплення вивченого.

4.1. *Наведіть приклади діалогічних єдностей, у яких наявні привертання уваги. Назвіть жести й міміку, які супроводжують вербальні формули вітання.*

4.2. *Наведіть приклади вітання та жести й міміку, що їх супроводжують, у різний час дня (вранці, вдень, увечері) чи у святковий час – християнські вітання, молодіжні вітання).*

4.3. *Укладіть діалогічні єдності, що відповідають моделям:*

а) вітання – взаємне вітання; б) привертання уваги – реакція на непривертання уваги; в) звертання – відповідь на звертання; д) звертання, вітання, прохання продовження розмови – згода; е) вітання – відповідь на вітання – прохання – відповідь на прохання – подяка – відповідь на подяку. Побудуйте діалогічні єдності й діалоги.

4.4. *Прочитайте діалогічний текст для свого молодшого брата (сестри) із відповідною інтонацією:*

- Де ти, киценько, була?
- Я була аж край села.
- Що ти, кицю, там робила?
- Хвостом жито молотила.

4.5. *Прочитайте діалог, поясніть, як його можна зрозуміти:*

- Сергійку, «Я красива» – це який час?
- Минулий, Валентино Василівно.

4.6. *Завдання двом учням: побудуйте діалогічну єдність*

«поздоровлення і побажання з уродинами чи іменинами – висловлення вдячності».

4.7. *Побудуйте діалог-обговорення* на запропоновані теми: «Як зустрінемо Новий рік», «Хто краще вчиться в нашому класі і чому?», «Що краще – читати книжки чи дивитися телевізор?»

5. Домашнє завдання.

5.1. Інформація учителя:

– Вивчити теоретичний матеріал про репліки-привертання уваги, вітання, інтонацію, жести та відповідь на вітання.

– Розіграти діалог на тему: «Проголошення вітання на дні народження», «В аптеці», «У магазині».

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень) за матеріалом уроку.

УРОК 4

Тема. Прощання, стимулювальні та реагуювальні репліки. Репліки, що супроводжують прощання. Роль побажання при прощанні. Жести прощання.

Мета. Ознайомити учнів із репліками прощання – стимулювальними та реагуювальними, а також репліками, що супроводжують прощання. Розкрити роль побажання при прощанні і використання жестів та міміки. Розвивати усне мовлення учнів. Виховувати ввічливість.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим:

– Назвіть репліки-привертання уваги.

– Які вітання вживаються до друзів, до вчителів, до знайомих чи незнайомих, на Великдень, на Різдво, у несвятковий час?

– Розіграйте діалог на тему: «Проголошення вітання на Дні народження», «В аптеці», «У магазині».

2. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності учнів.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Прощання, стимулювальні та реагуювальні репліки. Репліки, що супроводжують прощання. Роль побажання при прощанні. Жести прощання.

В українській мові є формули прощання стимулювальні та реагуювальні: *до побачення – до побачення; до побачення – до зустрічі, будьте здорові – йдіть здорові, прощай – прощай, добраніч – на добраніч, будь – пока (будь), інші.* Слова, що супроводжують прощання, це: *доброго здоров'я; всього найкращого; на все добре; бажаю успіхів, усіх благ* та ін. Прощанню властиві певні жести, міміка та інтонація: усмішка, потискування руки, кивок головою, погляд, поцілунок руки, щоки тощо.

4. Закріплення вивченого.

4.1. Знайти у словнику і зачитати значення слів:

стимул, реакція, репліка, прощання, побажання, жест, міміка, інтонація.

4.2. Побудувати репліки-прощання, у яких будуть звертання до молодших від себе, однолітків, старших від себе (рідних – бабусі, дідуся; знайомих – Олени Степанівни, Василя Семеновича та ін.) та побажання.

4.3. Побудувати діалогічні єдності за моделями:

а) прощання, звертання, побажання – прощання, побажання (до однолітків);

б) прощання, побажання – прощання і відповідь на побажання.

4.4. Побудувати діалогічний текст із репліками-вітаннями за заданою темою, яка потребує обговорення; за подіями, які трапилися в класі, школі, батьківщині чи в іншій державі і репліками-прощання.

4.5. Побудувати діалог, що відповідає змісту ситуації, відображеній на малюнку. У діалозі використати форми вітання, прощання і супровідні формули побажання при прощанні.

4.6. Побудувати діалог на тему: «Чи потрібно добре вчитися?»

5. Домашнє завдання.

5.1. Вивчити теоретичний матеріал про форми прощання і супровідні форми побажання.

5.2. Побудувати діалог внука з бабусею (дідусем) на тему, що її цікавить (про в'язання, нитки, узори, речі, що вона вив'язала; про книжки, які вона читає, про авторів книжок, які бабця (дідусь) читає; про домашню роботу бабусі (дідуся), висловити своє співчуття і готовність допомагати.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень) за темою уроку.

УРОК 5

Тема. Діалогічна єдність, типи діалогічних єдностей. Діалогічні єдності, що використовуються у мовленнєво-етикетних темах поздоровлення, вдячності, вибачення та відповідей на них.

Мета. Ознайомити учнів із діалогічними єдностями взагалі і такими, що використовуються при поздоровленні, вибаченні, висловленні вдячності. Розвивати усне діалогічне мовлення учнів. Виховувати ввічливість.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим матеріалом:

- Назвіть форми прощання.
- Назвіть форми, що супроводжують прощання.
- Назвіть і продемонструйте жести прощання, інтонацію прощання.

1.2. Розіграйте діалог «Розмова з бабусею (з дідусем)».

2. Повідомлення теми і мети уроку; мотивація навчальної діяльності учнів.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Діалогічна єдність – це одиниця діалогічного мовлення, яка складається з двох або більшої кількості діалогічних реплік, пов'язаних між

собою ситуацією і змістом спілкування. Наприклад:

<p>а) – Вибачте, будь ласка, Олено Петрівно! – Ну що ж, буває, Андрію! Сподіваюся, що змінишся у кращий бік.</p>	<p>Двочленна діалогічна єдність</p>
<p>б) – Мамусю, я хочу навчитися гарно танцювати. – Добре, запишемо тебе в танцювальний гурток. – Ой, як я тішуся.</p>	<p>Тричленна діалогічна єдність</p>

За кількістю реплік діалогічні єдності поділяються на двочленні, тричленні і багаточленні.

Є діалогічні єдності, що кваліфікуються за метою висловлювання, – це вітальні діалогічні єдності, прощальні, побажальні, вдячності та інші.

Наприклад:

- а) – Дякую, бабусю!
– На здоров'я, дитино.
- б) – На добраніч, дідусю!
– На добраніч! Доброго здоров'я!
- в) – Бажаю успіхів, Петрусю!
– Дякую. Вам теж!

4. Закріплення вивченого.

4.1. Поясніть значення слів і словосполучень.

Діалог, репліка, діалогічна єдність, ввічливість, етикет, мовленнєвий етикет.

4.2. Побудуйте діалогічні єдності, що виражають:

- а) вітання; б) прощання; в) вдячність; г) вибачення; г) поздоровлення.

4.3. Прочитайте діалог в особах. Назвіть мовленнєвоетикетні

ВИСЛОВЛЮВАННЯ.

– Добрий день, бабусю!

– Добрий день, онучко!

– Сьогодні Ваше свято – свято Матері.

– Так, Орисю, так.

– Я поздоровляю Вас, бабусю, зі святом Матері. Бажаю Вам здоров'я міцного і життя легкого. Дякую Вам, бабцю, що Ви виховали мою маму і мене виховуєте. Дайте, будь ласка, Ваші руки, я їх поцілую.

– О, дякую, Орисю. Хай тебе Бог благословить і Мати Божа оберігає від бід. Я тебе теж поцілую в голівоньку (*З усн. мовл.*).

4.4. Прочитайте діалог, поясніть ситуацію, про яку йдеться у тексті.

– Мар'яне, позич мені грошей, бо дітей нічим годувати.

– А чому ж не працюєш?

– Так звільнили мене.

– Не пий, не ображай нікого і на роботі будуть тримати.

– Тобі легко говорити!

– Нелегко мені говорити, бо я тяжко працюю. Сам бачиш, коли йду на роботу і коли приходжу додому. Але я мушу утримувати свою родину. А тут ще й ти зі своїми проблемами. Позичу я тобі грошей, але за місяць щоб ти мені віддав половину з тих грошей. А завтра приходь у мою бригаду, дам якусь роботу. Але пити на роботі забороняю категорично. А зараз – додому носи гроші і витрачай їх тільки на родину. Домовилися? Бери гроші.

– Домовилися. Завтра піду ранесенько на роботу, разом із тобою. А за гроші дякую. З першої зарплати віддам. Бувай здоровий.

– Іди здоровий (*З журн.*)

4.5. Перебудуйте монологічний текст у діалогічний.

Щоб записатися в бібліотеку, потрібно пред'явити учнівський квиток, заповнити формуляр. У формулярі необхідно вказати прізвище, ім'я та по батькові, школу, клас, свою домашню адресу й телефон. Після заповнення формуляра треба звернутися до чергового бібліотекаря для одержання

читацького квитка. Читацький квиток дає право користуватися усіма фондами бібліотеки на абонементі і в читацькому залі.

4.6. Побудуйте діалог на тему: «Враження від перегляду кінофільму (вистави)», «Обговорення футбольного матчу» тощо.

5. Домашнє завдання.

5.1. Інформація учителя:

- Вивчити теоретичний матеріал про діалогічні єдності, їх види.
- Підготувати: а) діалог з учителем, з організатором класу на тему: «Обговорення програми новорічного свята»; б) питання батькові про його витрати, сімейний бюджет; в) – дібрати уривок (діалогічний текст) із творів І. Драча, навчитися читати в особах.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень) за темою уроку.

УРОК 6

Тема. Фразеологічність діалогічного мовлення.

Мета. Показати, як фразеологізми впливають на емоційність діалогічного мовлення і свідчать про його багатство. Розвивати усне мовлення. Виховувати любов до рідного слова.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим на попередньому уроці.

- Що таке діалогічна єдність?
- Які є діалогічні єдності за будовою?
- Які це діалогічні єдності за метою висловлювання?
- Розіграйте діалог «Обговорення новорічного (чи іншого) свята»

1.2. Зачитайте запитальні репліки, що ви підготували для розмови з батьком про сімейний бюджет.

2. Повідомлення теми і мети уроку; мотивація навчальної діяльності учнів.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Фразеологія вживається у двох значеннях:

- 1) розділ мовознавства, що вивчає стійкі словосполучення і
- 2) сукупність фразеологізмів у мовленні. Наприклад: *дивиться як баран на нові ворота, мов води у рот набрав, мов у воду опущений, вилами по воді писати* та ін.

Вживання в усному мовленні фразеологізмів свідчить про його багатство та емоційність мовця. Фразеологізми можуть замінювати одне слово (*молодий – молоко на губах не обсохло, відмовити – піднести гарбуза*), словосполучення (*не допускати близько – не допускати на гарматний постріл, давати задній хід – відмовлятися від своїх показань*), ціле речення (*сім раз відмір, а раз відріж*). Отже, доречно вжиті фразеологічні сполучення слів є важливим засобом образності й виразності діалогічного мовлення, вони впливають на слухача, допомагають яскравіше передавати думки, робити діалогівання барвистим.

4. Закріплення вивченого.

4.1. З'ясуйте значення фразеологізмів, використовуючи фразеологічний словник.

Молоко на губах не обсохло, у рот води набрати, обливати брудом без року тиждень, крутити голову, передати куті меду.

4.2. Побудуйте діалогічну репліку, використавши фразеологізм.

Давати драла, зробити великі очі, хоч до рани прикладай, яблуку ніде впасти, як торішній сніг, тримати камінь за пазухою.

4.3. Побудуйте діалогічні єдності, використовуючи один із фразеологізмів.

Діймати до живих печінок, нам'яти боки, як п'яте колесо до воза, пустити пил в очі, хоч картину малюй, дихати вогнем.

4.4. Випишіть фразеологізми, що вживаються в діалогах художніх творів, що вивчаєте на уроках з української літератури.

4.5. Побудуйте діалог, використавши фразеологізм.

Підносити до небес, як корова язиком злизала, яблуку ніде впасти, брати на кпини, бити байдики, пекти раків.

4.6. Складіть діалог на тему: «Яблуко від яблуні далеко не падає» («Куди голка, туди й нитка», «Крокодилові сльози», «Бути не у своїй тарілці»).

5. Домашнє завдання.

5.1. Інформація учителя:

– Вивчити теоретичний матеріал про фразеологічність діалогічного мовлення.

– Провести діалог із батьком про його роботу, вживаючи фразеологізми.

– Підготувати запитання для побудови діалогу-розпитування людиною, професія якої вас найбільше цікавить.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень) за темою уроку.

УРОК 7

Тема. Мовленнєві етикетні формули (форми): прохання та відповіді на них (згода, незгода, відмова, заборона, дозвіл), запрошення та відповіді на них.

Мета. Ознайомити учнів із мовленнєвими етикетними формулами, що виражають прохання та відповідь на нього. Розвивати діалогічне мовлення учнів. Виховувати ввічливість.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим.

– Що вивчає фразеологія?

– Наведіть приклад трьох фразеологізмів і поясніть їхнє значення.

– Введіть наведені фразеологізми в діалогічні репліки, діалогічний

текст.

1.2. Побудуйте діалог із батьком (чи матір'ю) про успіхи в його (її) праці.

1.3. Побудуйте діалог, уживаючи фразеологізм «бити байдики».

2. Повідомлення теми і мети уроку; мотивація навчальної діяльності.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Виражаючи прохання чи запрошення, мовці використовують у мовленні такі слова: *прошу, будь ласка (будьте ласкаві), будьте добрі*. Ці слова вживаються переважно у стимулювальній репліці. Репліка-реакція на прохання може містити згоду, незгоду, відмову, заборону, дозвіл тощо. Переважно незгода, відмова, заборона можуть образити співрозмовника. Щоб цього не трапилося, вживають мовленнєві формули, що виражають ввічливість. Наприклад: – *Вибач, але я не можу грати у футбол. (Перепрошую, але я не згоден із твоєю пропозицією; Вибачте, але ваше прохання задовольнити не можемо)*. Слова *вибачте, вибачайте, перепрошую, даруйте* роблять діалогічне мовлення лагіднішим.

Згоду, дозвіл виражають словами: *я згодна; дозволяю; будь ласка; прошу дуже; звичайно, що можна* іншими. Слова *прошу, будь ласка* вживають в усному мовленні замість стилістично знижених «Га», «На», «Нати», «Нате». Наприклад:

а) – Марусю!

– Прошу.

– Подай, будь ласка, цибулю.

б) – Галю, поясни, будь ласка, що таке «етикет».

– Прошу?

– Що таке етикет, питаю?

в) – Христос рождається.

– Славимо Його.

– Отче Ігумене! Ми наколядували на церкву гроші, щоб швидше вікна вставити, бо холодно стояти під час відправи. Прошу, візьміть, будь ласка.

– Дякую вам, діти. Я оголошу про вашу офіру в церкві перед усіма парафіянами і подякую вашим батькам за гарне виховання.

– Це зайве, Отче Ігумене. Христос рождається.

– Славимо Його!

4. Закріплення вивченого.

4.1. Поясніть значення слів за тлумачним словником.

Прохання, згода, відмова, заборона, дозвіл, запрошення, пропозиція.

4.2. Висловіть репліку-запрошення на День народження.

4.3. Побудуйте репліку-прохання, щоб допомогти в підготовці до контрольної роботи (екзамену), у виконанні фізичної роботи, доборі літератури, написанні листа в якусь організацію тощо.

4.4. Висловіть:

- 1) репліку-незгоду з тим, щоб відправитися в гори;
- 2) відмову на прохання позичити гроші;
- 3) заборону списувати в когось домашнє завдання з математики.

Вживайте форми мовленнєвого етикету.

4.5. Прочитайте діалог, назвіть репліки, що виражають прохання, запрошення, пропозицію і відповідь на них.

Прохання

– Бабусю, а ви можете мені купити велосипед?

– Вибач, дитинко, але не можу.

– А чому не можете? Я вам допоможу, ви тільки грошей дайте.

– В тому-то й справа, що не маю грошей.

– А де ж ваші гроші, бабусю? Загубили?

– Та ні, не загубила, я їх просто не заробила.

– А що ж ви все життя робили? З вісімнадцяти років працювали, а зараз вам 58. То що, за 40 років навіть на велосипед грошей не назбирали?

Нащо тоді стільки працювати, щоб на велосипед не назбирати?

– Ти маєш рацію, Сергійку. Все життя я працювала на державу, яка брала собі всі мої гроші, а мені давала лише копійки, щоб я з твоєю мамою не померла з голоду ...

– Та не плачте, бабусю. Не хочу я того велосипеда... Та ну його ... Я вас і без велосипеда люблю ... Краще піду дідові допоможу огірки збирати з городу. Добре?

– Іди, Сергійку, іди, бо дідусь ледве сам ходить, а ще мусить кошики носити ... (3 усн. мовл.)

4.6. Побудуйте діалог за ситуацією.

Для 1 уч. – Попроси свого товариша, щоб він із тобою пішов на ковзанку, а потім у кіно, а тоді вже будете гратися.

Для 2 уч. – Тактовно відмовся йти з товаришем, вживай при цьому форми мовленнєвого етикету, скажи, що не можеш весь час байдики бити, в тебе є серйозні справи – домашні завдання, заняття спортом.

5. Домашнє завдання.

5.1. Вивчити теоретичний матеріал про мовленнєві форми прохання і відповіді на них.

5.2. Побудувати діалог-прохання про допомогу з математики; про допомогу в господарстві тощо.

6. Підсумок уроку.

6.1. *Бесіда (учитель – учень) за темою уроку.*

УРОК 8

Тема. Функціональні допоміжні опори, їхня роль у діалогічному мовленні (практично).

Мета. Навчити учнів будувати діалоги за допоміжними опорами, які є рушійною силою у побудові діалогічних реплік, розвитку діалогічної теми. Розвивати усне мовлення учнів. Формувати культуру діалогічного спілкування.

Хід уроку

1. Перевірка домашнього завдання.

1.1. Бесіда за вивченим теоретичним матеріалом.

– Назвіть форми прохання.

– Назвіть форми відповідей на прохання.

1.2. Побудуйте діалог-прохання, підготований вами вдома (інсценування).

2. Повідомлення теми і мети уроку; мотивація навчальної діяльності учнів.

3. Засвоєння теоретичного матеріалу.

3.1. Розповідь учителя.

Щоб навчитися будувати діалоги, які могли б стосуватися різних життєвих ситуацій, використовуються допоміжні опори. Ними виступають: 1) ситуації, описані усно; 2) початкові діалогічні репліки або діалогічні єдності; 3) малюнки і серії сюжетних малюнків; 4) теми діалогічної розмови; 5) монологічні тексти; 6) слова і фразеологізми тощо (вчитель наводить приклади штучної ситуації (вербально описаної) тощо.

4. Закріплення вивченого.

4.1. Побудуйте діалог за ситуацією.

1 уч. : – Ти збираєшся йти в похід, а батьки в селі обробляють город. Попроси свого товариша, щоб він доглянув за квартирою, годував рибок і папугу. Поясни, як і чим має поливати квіти. Поясни, коли забирати пошту.

2 уч. :- Тебе товариш просить доглянути за квартирою. Випитай у нього все докладно про домашніх тварин, як доглядати, чим годувати. Запитай про квіти, про замки і ключі тощо.

4.2. Побудуйте діалог за малюнком, де виразно відображена тема розмови двох осіб.

4.3. Складіть і розіграйте діалог за серією малюнків, запропонованих учителем.

4.4. Побудуйте і розіграйте діалог на тему: «Мої враження від

відвідування зоопарку» чи іншу, більш актуальну, використовуючи вітання, прощання, форми вдячності та відповіді на них.

Побудуйте діалог за побаченим фільмом чи прочитаною книжкою

4.5. Побудуйте діалог за: а) початковою реплікою; б) діалогічною єдністю; в) моделлю; г) темою, запропонованою учителем.

а) – Я дивлюся по телевізору всі фільми і передачі, щоб бути розумним і все знати.

– А читати що – не потрібно?

б) – Мій брат – найкращий боксер.

– Ну, скажеш, а Клички?

в) – вітання – вітання – запрошення – згода – питання – питання – відповідь – повторна згода і прощання – прощання.

г) «Враження від екскурсії (футбольного матчу, конкурсу краси, змагання з боксу тощо)».

5. Домашнє завдання.

5.1. Інформація учителя:

– Дібрати або намалювати картинки, що відображають ситуацію спілкування.

6. Підсумок уроку.

6.1. Бесіда (учитель – учень) за темою уроку.

На кожному уроці потрібно проводити оцінювання знань і вмінь учнів на таких етапах уроку: перевірка домашнього завдання, закріплення вивченого, підсумок уроку. Пропонуємо етапи уроку діалогування:

Тема.

Мета. Навчальна, розвивальна, виховна.

Тип уроку. Розвиток мовлення – діалогування.

Обладнання. Підручник (бібліографічні відомості), наочність (таблиці), роздавальний матеріал, технічні засоби.

Хід уроку

1. Організаційний момент (1 хв.).

1.1. Підготовка учнів до уроку.

1.2. З'ясування присутності-відсутності учнів на уроці.

2. Перевірка домашнього завдання (2-3 хв.).

- 2.1. Зачитування письмового домашнього завдання.
- 2.2. Фронтальна бесіда про вивчений матеріал.
- 2.3. Демонстрування виконаних вправ.
- 2.4. Оцінювання знань, умінь і навичок учнів.

3. Повідомлення теми та мети уроку; мотивація навчальної діяльності (1 хв.).**4. Актуалізація опорних знань (2 хв.).**

- 4.1. Підготовча бесіда до сприймання нового матеріалу.

5. Вивчення нового матеріалу.

- 5.1. Повідомлення учителем теоретичних відомостей (4 хв.).
- 5.2. Зачитування учнями тексту матеріалу з вивченої теми, аналіз прикладів.

6. Закріплення вивченого.

6.1. Удосконалення вмінь і навичок говоріння в діалозі (читання діалогів в особах, робота над промовлянням реплік, їх інтонуванням; складання тематичних реплік, робота над використанням правильних форм звертання, що відповідають діалогічній ситуації, робота над їх інтонуванням тощо) (10 хв.).

6.2. Продукування діалогічних єдностей до мовленнєвих тем, запропонованих учителем (10 хв.).

6.3. Тренування у складанні діалогічних текстів, спілкування за створеними учителем комунікативними природними і штучними (вербально описаними) ситуаціями, за малюнками чи серіями малюнків, за початком діалогічного тексту, за кінцівкою діалогічного тексту, за репліками-стимулами до всього тексту, за репліками-реакціями до всього тексту. Розігрування створених діалогів на запропоновані учителем теми тощо (12 хв.).

6.4. Оцінювання умінь і навичок продукування діалогічних конструкцій (1 – 2 хв.).

7. Домашнє завдання, інструктаж до його виконання (1 – 2 хв.).

- 7.1. Вивчити теоретичний матеріал.
- 7.2. Підготувати практичні завдання.

8. Підсумок уроку (1-2 хв.).

- 8.1. Бесіда за вивченим.
- 8.2. Вправа, що демонструє набуті знання і вміння.
- 8.3. Оцінювання отриманих знань і вмінь.